

Economic Research Center

**Azərbaycan vətəndaşlarının 01 yanvar 1992-ci il
tarixə olan əmanətlərinin bərpası və
qaytarılması**

KONSEPSİYASI

Bakı 2011

Mövcud durum

1992-ci ilin 01 yanvar tarixinə keçmiş Azərbaycan SSR-in əmanət bankındakı əmanətlərin bərpası və qaytarılmasına hələ başlanılmasa da, əksər MDB ölkələrində oxşar proseslər artıq başa çatıb. Belə ki, 1995-ci ildə Rusiya Federasiyasında, 1996-cı ildə Qazaxıstanda, 1997-ci ildə Qırğızıstan və Ukraynada, 2002-ci ildə Moldovada əmanətlərin qaytarılması prosesinə start verilib və bu proses uğurla həyata keçirilib. Azərbaycanda isə ölkə vətəndaşlarının 01 yanvar 1992-ci il tarixə qədər olan müddətdə keçmiş Əmanət Bankına qoyduqları vəsaitlərin bərpası və qaytarılması prosesi hələ ki, ləngiyir.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi vəziyyəti araşdırarkən məlum olub ki, bununla bağlı müxtəlif dövrlərdə təşəbbüslər olub və müvafiq qanunvericilik aktları təsdiq olunub. Hələ 27 mart 1992-ci ildə Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının Əmanət Bankında əmanətlərin saxlanmasına vətəndaşların marağını artırmaq və müdafiəsini təmin etmək məqsədilə “Azərbaycan Respublikası Əmanət Bankında əmanətlərin saxlanılmasına vətəndaşların marağının artırılması haqqında” 151 sayılı qərar verib. Qərarla vətəndaşların əmanətlərinə dövlət tərəfindən təminat verilməsi əksini tapıb. Qərar əsasında Əmanət Bankının əmanətlərinin faiz tarifi 1 yanvar 1992-ci ildən müddətsiz əmanətlər üzrə (tələb ediləndək) 2%, müddətli əmanətlər üzrə isə 3% artırılıb. Bundan sonra 3 iyun 1992-ci ildə Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ hissəsindən və Goranboy rayonunun keçmiş Şaumyan (kənd) ərazisindən didərgin düşmüş vətəndaşların əmanətlərinin ödənilməsi haqqında” 310 sayılı qərar verib. Qərarla adıçəkilən bölgələrdən didərgin düşmüş vətəndaşların əmanətlərini əmanət kitabçaları əsasında, hərtərəfli dəqiqləşdirildikdən sonra sənədləşdirib mərkəzləşmiş qaydada bu bölgələrin 1991-ci il yanvarın 1-nə kredit ehtiyatlarından yaranmış, respublika Əmanət Bankının balansında qalan gəlir hesabına verilməsi nəzərdə tutulub.

17 iyun 1992-ci ildə isə “Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların pul gəlirlərinin və əmanətlərinin indeksləşdirilməsi haqqında” qanun qəbul olunub. Qanunla vətəndaşların pul gəlirlərinin və əmanətlərinin indeksləşdirilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları müəyyən edilib. Bu qanunun tələblərinə uyğun olaraq 1993-cü il iyunun 3-də Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasında əhəlinin əmanətlərinin indeksləşdirilməsi üçün faiz tariflərinin artırılması barədə” 23 sayılı qərar qəbul edib. Nəhayət, 6 may 1993-cü ildə inflyasiyanı nəzərə alaraq əhəlinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və əmanət banklarında olan əmanətlərin qiymətsizləşməsinin qarşısını almaq üçün “Azərbaycan Səhmdar-Kommersiya Əmanət Bankında əhəlinin əmanətləri üzrə kompensasiyalar verilməsi haqqında” prezident fərmanı imzalanıb.

Fərmanda Əmanət Bankında saxlanan əmanətlərin 1992-ci il yanvarın 1-dək olan qalıqına 1993-cü il iyunun 1-dən 100 faiz hesabı ilə kompensasiya verilməsi nəzərdə tutulub. Qeyd edilib ki, verilmiş kompensasiya məbləğləri əmanətçilərin adına açılan xüsusi hesablarda saxlanmalı və saxlanan əmanətlər üzrə müvafiq qaydada faiz hesablanmalıdır. Xüsusi hesablarda saxlanan əmanət məbləğlərinin əmanətçilərə 1995-ci il iyunun 1-dən etibarən ödənilməsi nəzərdə tutulurdu. Uzun fasilədən sonra əmanətlərin bərpası və qaytarılması məsələsinə 2005-ci ildə yenidən qayıdılıb. 26 oktyabr 2005-ci ildə "Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının keçmiş SSRİ Əmanət Bankının Azərbaycan Respublikası Bankında olan əmanətləri haqqında" prezident sərəncamı imzalanıb. Sərəncamla ölkə vətəndaşlarının 1 yanvar 1992-ci il tarixinə keçmiş SSRİ Əmanət Bankının Azərbaycan Respublikası Bankında olan əmanətlərinin indeksləşdirilməsinə hazırlıq aparmaq üçün dövlət komissiyası yaradılıb. Komissiyanın tərkibinə sədr baş nazir olmaqla, nazirlər, bank və komitə sədrləri daxil edilib. Sərəncamda əmanətlərin qalıqlarına kompensasiyaların verilməsini tənzimləyən müvafiq qanun layihəsinin və onların ödənilmə mexanizmi barədə təkliflərin üç ay müddətində hazırlanması, eyni zamanda, vətəndaşların 1 yanvar 1992-ci il vəziyyətinə əhali qrupları və yaş kateqoriyaları üzrə bank hesablarının inventarizasiyasının aparılması nəzərdə tutulub. Lakin indiyə qədər Milli Məclisə baxılmaq üçün müvafiq qanun layihəsi təqdim olunmayıb. Ötən dövr ərzində Azərbaycan Respublikası Əmanət Bankının hüquqi varisi olan Kapital Bankın özələşdirilməsi həyata keçirilib. Bundan başqa, Qarabağ probleminin mövcudluğu şəraitində erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşlarının, əmanət kitabçalarını itirmiş məcburi köçkünlərin və vaxtilə öz vəsaitlərini Ermənistan SSR Əmanət Bankında yerləşdirmiş qaçqınların problem yaradacağı əsas götürülərək bu iş qeyri-müəyyən müddətdə təxirə salınıb.

Azərbaycanda əmanətlərin qaytarılması nəhayət, 2012-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirəsi zamanı yenidən gündəmə gətirilib. Belə ki, parlamentin Mədəniyyət, Elm və təhsil, Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu, Regional məsələlər, İnsan hüquqları, Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr komitələrinin "2012-ci ilin dövlət büdcəsi" layihəsinə həsr olunmuş birgə iclasında maliyyə naziri Samir Şərifov "Əgər müvafiq qanun layihəsi hazırlanarsa, onun maliyyə təminatı 2012-ci ildə tapıla bilər. Mexanizmlərin də tapılması mümkündür" deyəndən sonra bu istiqamətdə müzakirələr genişlənilib.

Xarici təcrübə

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin MDB dövlətlərində anoloji problemin həlli ilə bağlı apardığı hüquqi ekspertiza və təcrübələrin dəyərləndirilməsinə dair araşdırması göstərir ki, keçmiş sovet respublikaları arasında ilk dəfə olaraq ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Litva hökuməti vətəndaşların banklara qoyduğu əmanətləri kompensasiya edib. Hazırda hökumət prosesin sonuncu mərhələsini həyata keçirir. Məlumat üçün deyək ki, Litvanın təxminən yarım milyon sakininin 90-cı illərin əvvəllərində qiymətdən düşmüş əmanəti indeksləşdirilərək onların hesablarına köçürülüb. Əmanətlərin kompensasiyasının sonuncu mərhələsində Litva vətəndaşlarına 1 milyard lit ödənilib ki, bu da təxminən 10 milyard rus rubluna bərabərdir.

İnflyasiya nəticəsində dəyərsizləşmiş əmanətlərin indeksləşdirilməsi sahəsində MDB ölkələrinin təcrübələri müxtəlif dövrlərə təsadüf edir. Belə ki, «Vətəndaşların əmanətlərinin bərpası və qorunması haqqında» Rusiya Federasiyasının Qanunu 24 fevral 1995-ci ildə qəbul edilib. Qanuna görə, öncə Rusiya Federasiyasında 1950-ci ilə qədər doğulanların, 1-ci qrup əlillərin, doğum tarixi 1960-cı ilədək olan 2-ci qrup əlillərin, qəyyumluğa götürülmüş əlil uşaqların, övladları hərbi xidmətdə həlak olmuş valideynlərin əmanətləri qaytarılıb.

Qırğızıstanda eyni adlı qanun 2 iyun 1997-ci ildə qəbul olunub. Qanunla ilk növbədə Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçıları və onlara bərabər tutulmuş şəxslərə və yaşı 70-dən yuxarı vətəndaşlara, sonrakı mərhələrdə isə 60 yaşdan və 50 yaşdan yuxarı vətəndaşlara əmanətlərin qaytarılması planlaşdırılmışdı.

Qırğızıstanda bu qanunu ilə həmçinin, dövlət uduşlu istiqrazlar, faizsiz məqsədli istiqrazlar, uşaqların sığorta haqları da indeksləşdirilmişdi.

Moldovada əmanətlərin qaytarılmasına 2003-cü ildən başlanılıb. Qanunla 1000 rubla qədər olan əmanətlərin hər 1 rubluna 1 ley, 1000 rubldan yuxarı olan qalıq əmanətlərin hər 2,5 rubluna 1 ley qaytarılması nəzərdə tutulmuşdu.

Belarusda bütün əmanətlər 1000 dəfə, Özbəkistanda 1000 rubla qədər əmanətlər 4 min dəfə artırılıb və bu pullar mərhələlərlə büdcə hesabına qaytarılmaqdadır.

Ukraynada əmanətlər büdcə hesabına vəsaitlər əsasında 1997-ci ildən başlayaraq qismən qaytarılıb. Odur ki, 2002-ci ilə kimi pulunu ala bilməyən vətəndaşlar hər bir əmanət kitabçası üzrə 50 qrivna əlavə ödəniş alıblar. Onların əmanətləri hazırda hər il təsdiq olunan maddələr üzrə büdcə hesabına ödənilir.

Qazaxıstan 1996-1997-ci illərdə sosial cəhətdən zəif olan təbəqələrə əmanətlər qaytarıb. 2003-cü il martın 1-dən etibarən isə qalan əmanətlər üzrə əhaliyə dövlət qiymətli istiqrazları verilir.

Qazaxıstan prezidentinin fərmanında keçmiş SSRİ əmanət banklarına qoyuluşları kompensasiya etmək üçün dövlət istiqrazlarının buraxılışı nəzərdə tutulurdu. Xüsusi dövlət kağızları 1, 2 və 3 il müddətinə buraxılıb və 3 qrup arasında bölüşdürülüb. Belə ki, bu ödənişlər qruplar üzrə müvafiq şəkildə 3 mərhələdə aparılıb. Ödənişlər ilk növbədə, 2003-cü ildə 1936-1940-cı illərdə, 2004-cü ildə 1941-1960-cı illərdə və nəhayət, 2005-ci ildə 1961-1991-ci illərdə anadan olanlar üzrə aparılıb. Nəticədə bu tip kompensasiyadan ölkə əhalisinin 7 milyon nəfəri bəhrələnib. Qazaxıstan təkcə 2004-cü ildə əmanətlərin ödənilməsinə dövlət büdcəsindən 80 milyon dollar ayırıb.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin hesablamaları

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi hazırda gündəmdə olan əmanətlərin bərpası və qaytarılması ilə bağlı hesablamalar aparıb. Həmin araşdırmanın nəticələrinə görə, "Kapital Bank"ın apardığı inventarizasiya zamanı 1 986 min əmanətçi aşkar edilib. Onların əmanətlərinin ümumi həcmi 4,8 milyard sovet rublu təşkil edir. Əski əmanətlərin struktur təhlili göstərir ki, əmanətlərin 70 faizə qədəri 2000 rubla qədər olan əmanətlərdir. Məbləği 10000 rubldan çox olan əmanətlərinin xüsusi çəkisi isə 10 faizə qədərdir.

Hökumətin hazırkı maliyyə imkanları şəraitində bu vəsaitlərin 5 il ərzində (2013-2017-ci illər) 3 mərhələdə qaytarılması təklif olunur:

Əmanətlərin **birinci mərhələdə** (2013- 2014-cü illərdə), 1942-cı ilə qədər anadan olanlara və ya onların vərəsələrinə, müharibə əlillərinə, birinci və ikinci qrup əlillərə, qaçqın və məcburi köçkünlərə, **ikinci mərhələdə** (2015-2016-cı illərdə), 1943 -1972-cı illərdə anadan olanlara və onların vərəsələrinə, **üçüncü mərhələdə** (2017-ci ildə) 1973-1991-ci illərdə anadan olanlara qaytarılması təklif olunur.

Göründüyü kimi, əmanətlərin ilk növbədə yaşlı nəslin nümayəndələrinə qaytarılması, eyni zamanda, bu hüququn bəzi güzəşt qruplarına (müharibə əlillərinə, birinci və ikinci qrup əlillərə, qaçqın və məcburi köçkünlərə) şamil olunması təklif olunur.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin ekspertləri əmanətlərin indeksləşdirilərək bərpası ilə əlaqədar olaraq hökumətə 3 ssenari təklif edirlər. Ssenarilər aşağıdakı indeksləşdirmə cədvəlləri üzrə fərqləndirilir.

1-ci ssenari (yüksək)

	Əmanətlərin məbləği	Ödəniləcək məbləğ
1.	1 000 rubladək	Hər rubla 1 manat
2.	1 001 rubldan 3 000 rubladək	1000 manat + 1000 rubldan çox olan hər rubla 80 qəpik
3.	3 001 rubldan 6 000 rubladək	2600 manat + 3000 rubldan çox olan hər rubla görə 60 qəpik
4.	6 001 rubldan 8 000 rubladək	4400 manat + 6000 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 40 qəpik
5.	8 001 rubldan 10 000 rubladək	5200 manat + 8000 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 20 qəpik
6.	1 0001 rubldan çox olduqda	5600 manat + 10000 rubldan çox olan hər rubla görə 10 qəpik

2 -ci ssenari (orta)

	Əmanətlərin məbləği	Ödəniləcək məbləğ
1.	1 000 rubladək	Hər rubla 90 qəpik
2.	1 001 rubldan 3 000 rubladək	900 manat + 1000 rubldan çox olan hər rubla 80 qəpik
3.	3 001 rubldan 5 000 rubladək	2500 manat + 3000 rubldan çox olan hər rubla görə 60 qəpik
4.	5 001 rubldan 7 500 rubladək	3700 manat + 5000 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 40 qəpik
5.	7 501 rubldan 10 000 rubladək	4700 manat + 7500 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 20 qəpik
6.	10 000 rubldan çox olduqda	5200 manat + 10000 rubldan çox olan hər rubla görə 10 qəpik

3-cü ssenari (aşağı)

	Əmanətlərin məbləği	Ödəniləcək məbləğ
1.	1000 rubladək	Hər rubla 80 qəpik
2.	1001 rubldan 2000 rubladək	800 manat + 1000 rubldan çox olan hər rubla 70 qəpik
3.	2001 rubldan 4000 rubladək	1500 manat + 2000 rubldan çox olan hər rubla görə 60 qəpik
4.	4 001 rubldan 6 000 rubladək	2700 manat + 4000 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 50 qəpik
5.	6 001 rubldan 8 000 rubladək	3700 manat + 6000 rubldan çox olan məbləğin hər rubluna 40 qəpik
6.	8 001 rubldan 10 000 rubladək	4500 manat + 8000 manatdan çox olan məbləğin hər rubluna 25 qəpik
7.	10 000 rubldan çox olduqda	5000 manat + 10000 rubldan çox olan hər rubla görə 10 qəpik

Nəticə və tövsiyələr

Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, bu vəsaitlərin 3 ssenari üzrə indeksləşdirilərək sahiblərinə qaytarılması Azərbaycan büdcəsinə təxminən 1,5-1,8 milyard manata başa gələcək. Bu isə orta hesabla 1 əmanətçiyə 750 - 1000 manata qədər vəsait qaytarılacağını deməyə əsas verir. Beləliklə də 1-ci ssenarinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinə bütövlükdə 1,8 milyard manata, ildə orta hesabla 360 milyon manata, 2-ci ssenarinin maliyyələşdirilməsi isə dövlət büdcəsinə bütövlükdə 1,65 milyon manata, ildə orta hesabla 330 milyon manata, 3-cü ssenarinin maliyyələşdirilməsi isə bütövlükdə 1,5 milyard manata, ildə orta hesabla 300 milyon manata başa gələcək.

Mərkəzin ekspertlərin bu layihənin icrası zamanı aşağıdakı istiqamətlərdə çətinliklərin olacağını bildirir.

Birincisi, nəzərə alsaq ki, il ərzində yüz minlərlə nəfərin əmanətlərinin qaytarılması nəzərdə tutulur, onda bu, banklar üçün kütləvi aksiyadır. Bu qədər vətəndaşa xidmət göstərmək və onların sifarişlərini yerinə yetirmək banklar üçün o qədər də asan məsələ olmayacaq. Ölkənin bank sistemi hələ ki, bu həcmdə sifarişləri qısa zaman ərzində operativ şəkildə həll etmək və ehtiyacları bütün respublika ərazisində qarşılamaq iqtidarına malik deyil. Əvvəla, bankların çox

az qisminin rayonlarda filialları fəaliyyət göstərir. Demək olar ki, “Kapitalbank”dan başqa bütün regionlarda fəaliyyət göstərən regional şəbəkəyə malik ikinci bank yoxdur.

İkincisi, mövcud bank sistemində xidmətlərin tez reallaşdırılması üçün avtomatlaşdırılmış sistemlər qurulmalıdır. Bu da əlavə vəsait və zaman tələb edir.

Üçüncüsü, hazırda milli iqtisadiyyat inflasiyaya çox həssasdır. Bu vəsaitin nağd formada dövriyyəyə buraxılması əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin artımına və bu da öz növbədə tələb inflyasiyanı şərtləndirən faktorların fəallaşmasına gətirib çıxara bilər. Əmanətlərin tam və ya qismən qiymətli kağızlarla qaytarılması inflyasiyadan sığortalanmaya və əhalinin real gəlirlərinin dəyərsizləşməsinin qarşısını almağa imkan versə də, hazırda qiymətli kağızlar bazarının zəif inkişafı bu sahədə də çətinliklərin mövcudluğundan xəbər verir.

İTM ekspertləri hesab edirlər ki, hazırkı şəraitdə məqbul variantlardan biri də 2000 rubladək olan əmanətlərin nağd şəkildə qaytarılması, yerdə qalan məbləğin isə borc vəsaitləri olaraq qiymətli kağızlarda akumuliyasiya olunmasıdır. Bu, sosial ədalət baxımından da prosesdə vaxtilə iştirak edən orta və az təminatlı təbəqənin, xüsusilə də pensiya yaşlı əmanətçilərin ödənilməmiş ehtiyaclarını qarşılamaq üçün məqbul variantdır. Digər tərəfdən isə unutmayaq ki, vətəndaşın vaxtilə əmanətə qoyduğu vəsait nağd pul olub və onların uzun müddətli dövrdəki yığımlarını xarakterizə edib. Onların bir qismi öz vəsaitlərini övladlarına yaxşı gələcək qurmaq, mənzil almaq, toy etmək və bu kimi digər xoş məramlı işlər görmək məqsədilə banklarda yerləşdiriblər. İndiki halda həmin vəsaitlərin tam şəkildə qiymətli kağızlarla qaytarılması müəyyən dövr üçün çətinliklər yarada bilər. Əhalinin, xüsusən də yaşlı vətəndaşların qiymətli kağızlarla əməliyyat aparmaq təcrübəsinə malik olmaması bəzi problemlərə səbəb olar. Ona görə də arzu olunan variant nağd vəsaitlərlə ödənişlərdir. Lakin indiki halda iqtisadiyyatı arzularla idarə etmək də mümkün deyil. Ölkəmizə neft gəlirləri daxil olmaqda, büdcənin imkanları artmaqdadır. Bu proseslər onsuz da iqtisadiyyatda əlavə problemlər yaradır və bu halda inlyasiya proseslərinin sürətlənməsinə rəvac vermək düzgün olmazdı.